

Langdurige zorg en fysieke leefomgeving

Een fuchsia vloer en bloemen op de muur

Buiten begon het te schemeren. In het licht van een felle tl-lamp lag een kleine vrouw op een groot bed, met enkel een piepklein dekentje over zich heen. Het grote bed stond in een sfeerloze, molestbestendige kamer. De manager en ik waren het eens: 'Dit kan niet. Dit mag niet zo blijven. We moeten iets anders doen.'

De impact van de fysieke omgeving waarin een bewoner woont en een begeleider werkt, is een onderbelichte factor in de langdurige zorg.¹ Sinds 2020 is bij Ipse de Bruggen, een grote organisatie voor gehandicaptenzorg in Zuid-Holland, het onderzoeksproject 'Fysieke omgeving' van start gegaan. Hoe kunnen we de leefomgeving van bewoners met een ernstige verstandelijke beperking verbeteren en wat zijn de effecten?

Praktijk

In de langdurige zorg voor mensen met een ernstige verstandelijke beperking vertonen bewoners vaak gedrag dat schadelijk is voor zichzelf of anderen. Zoals meubels door de kamer heen schuiven en de deur blokkeren, of zichzelf pijn doen door tegen de muur te bonken. In de loop der jaren zijn er, met alle goede bedoelingen, steeds meer aanpassingen gedaan in hun fysieke omgeving om hen te beschermen.

Als gevolg zien de kamers er steeds minder sfeervol uit. Zo is het bed vervangen door een ijzeren exemplaar, dat met grote bouten aan de vloer is vastgezet. De televisie is in een kast aan de muur gezet, met een stevige plaat plexiglas ervoor. Fysieke veiligheid creëren door de kamer te versoberen, komt zo onbedoeld haaks te staan op 'je veilig voelen' door sfeer en eigenheid in de kamer aan te brengen.

Twee visies

De impact van de fysieke omgeving op het welbevinden is gebaseerd op de combinatie van twee visies: een gedragstherapeutische visie en een visie op het leef- en werkklimaat.

In de *gedragstherapie* wordt uitgegaan van een reeks, de zogeheten A-B-C reeks: *Antecedent*, dat wat voorafgaat aan het gedrag. Dit kan een trigger, een omstandigheid, een bepaalde situatie zijn. *Behavior*, dit is het daadwerkelijke gedrag dat de persoon uit. *Consequence*, dat wat volgt op het gedrag. Een reactie, of juist het uitblijven van een reactie (zoals negeren).

A, B en C beïnvloeden elkaar, en bepalen of en welk gedrag optreedt en wat dit gedrag doet toenemen, voortbestaan of afnemen. Bij ernstig moeilijk verstaanbaar gedrag, ligt de focus vooral op het gedrag (B) en de consequenties (C), en te weinig op het antecedent (A). Het gevolg is dat gedrag vaak jarenlang aanhoudt en onveranderlijk lijkt.

De gedragstherapeutische visie geldt voor zowel het gedrag van de bewoner als de begeleider. Ook voor de begeleider is de context zeer bepalend voor diens gedrag. In een kille ruimte, met een holle akoestiek, kost het veel meer moeite om de bewoner met warmte te begeleiden. Is de ruimte aangenaam ingericht en zie je de persoonlijkheid van de bewoner erin terug, dan gaat dat veel makkelijker en prettiger.

De visie vanuit het *leef- en werkklimaat*² sluit aan op de psychologische behoeftes van ieder mens, zoals beschreven in de zelfdeterminatie-theorie.³ Ieder mens heeft de behoefte om iets te kunnen en ergens goed in te zijn (competentie), ergens bij te horen (verbondenheid) en zelf keuzes te kunnen maken (autonomie). Vervulling van deze basisbehoeftes, zichtbaar in de fysieke omgeving, leidt tot motivatie voor gedragsverbetering. Frustratie daarentegen leidt tot psychopathologie en moeilijk verstaanbaar gedrag.

Een blik over de grens van landen en disciplines

Nieuwe kamer met houten cocon. Ontwerp: Andrea Mohn, Andrea Mohn Architects.

Onderzoeksproject

In het project 'Fysieke omgeving' bij Ipse de Bruggen, worden veranderingen in de leefsituatie van twaalf mensen en de effecten hiervan gevolgd. Het project bestaat uit drie onderdelen.

Ten eerste vertaalt een architect verschillende factoren in een ontwerp. Zoals de achtergrond van de cliënt, waar hij opgegroeid is, welke problematiek er vanuit prikkelverwerking en gedrag speelt en wat de begeleiders nodig hebben om nabijheid te bieden en zich prettig te voelen.

Vervolgens worden de financiële randvoorwaarden voor deze aanpassingen in kaart gebracht en geaccordeerd. Vanwege de verbouwing – een forse investering, met een onduidelijk uitzicht op het effect ervan – is draagvlak op bestuurlijk-/directieniveau noodzakelijk.

Tot slot leggen we de voortgang van dit proces vast. En waar mogelijk geobjectiveerd, via voor- en nametingen ten aanzien van gedrag, kwaliteit van bestaan en personele situatie (verzuim en verloop).

Houten cocon

Het project heeft voor veel veranderingen gezorgd in het leven van de bewoonster in het grote bed. Er is een ligelement ontworpen om tot rust te komen – een houten cocon – waarin zij kan wegkruipen en zich geborgen voelt. Door de vorm en plaatsing van dit element en verplaatsing van de slaapkamerdeur, heeft zij meer privacy. Daarnaast kan zij op elk moment haar eigen beschutte tuintje in lopen. Verder zorgen een fuchsia vloer en bloemen op de muur voor een fijne, warme sfeer die aansluit bij haar vroegere thuis en haar voorkeur voor kleur. Er is een fijn zitje voor de begeleider. En door de verplaatsing van de deuropening, kan de begeleider in het aangrenzende kantoor werken, zodat er ook nabijheid en toezicht zijn.

Veilige basis

Sinds haar kamer opnieuw is ingericht, zien we veel vooruitgang. De bewoonster maakt sneller contact, spreekt meer en in langere

zinnen. Ze kan ook beter aangeven wat ze niet wil en heeft meer eigen regie. Zo doet ze nu zelf de lichten in haar kamer aan en uit. De kamer geeft haar een veilige basis, van waaruit zij zich vrijer voelt om te ontdekken.

De inrichting heeft ook invloed op de begeleiders. De sfeervolle, warme omgeving helpt hen om de bewoonster positief te benaderen, waar zij weer positief op reageert. Begeleiders werken er met meer plezier.

Blinde vlek

Er is nog onvoldoende zicht op de invloed van de fysieke omgeving als onderdeel van de context, op het ontstaan en in stand houden van gedragsproblemen. Het is een blinde vlek in de beeldvorming en verklarende analyse en in de behandeling van gedragsproblemen. De eerste praktijkervaringen zijn positief: zowel bewoners als begeleiders waarderen de aangepaste kamers.

tekst: Janneke Boer-van den Beukel.

foto: Jasper Davidson, Ipse de Bruggen.

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door het Maria Regina Scholten Fonds, beheerd door de Stichting Vrienden van Ipse de Bruggen.

¹ Roos, J. L., Korpershoek, J.E., e.a. (2022). *Fysieke leefomgeving; een beschrijving van de omgevingsfactoren*. ZonMW.

² Raemdonck, K., van der Linden, J., & van der Helm, G.H.P. (2021). *Leefklimaat in de praktijk. Bij residentiële behandelgroepen voor jongeren met een licht verstandelijke beperking*. Gompel & Svacina.

³ Ryan, M., & Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory. Basic psychological needs in motivation, development and wellness*. The Guildford Press.